

Fall 2008

Case note on Supreme Court of Cyprus (2007),
Toumaian Christodoulidou v. Toumaian (2007) 1
A.A.Δ. 1024 [in Greek]

Nikitas E Hatzimihail

Δημοκρατίας, τα Οικογενειακά Δικαστήρια θα πρέπει να αναλαμβάνουν δικαιοδοσία, όταν οι διάδικοι ανήκουν στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και είναι πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής ή εργασίας τους.

Έχουμε υποδείξει στην αρχή της απόφασής μας, κάτι που και οι δικηγόροι των διαδίκων δέχονται, πως η δικαιοδοσία μας σε αυτή τη συζήτηση περιορίζεται στην απόφαση επί του ερωτήματος της συνταγματικότητας του επίμαχου άρθρου. Με αναφορά στο πρακτικό του Οικογενειακού Δικαστηρίου σημειώσαμε επίσης πως για να μπορέσει το πιο πάνω Δικαστήριο να παραπέμψει το συνταγματικό ερώτημα στο Ανώτατο Δικαστήριο, έγινε ενώπιόν του ένα και μόνον παραδεκτό γεγονός, ότι ο αιτητής και η καθ' ους η αίτηση δεν πληρούν την προϋπόθεση που θέτει το επίμαχο άρθρο 12(1) (α) του περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου, Ν 23/1990, γιατί και οι δύο τους από το 1988 έχουν τη μόνιμη διαμονή τους και διεξαγωγή της εργασίας τους στο Ηνωμένο Βασίλειο και όχι στην Κύπρο. Τίποτε άλλο δεν τέθηκε ενώπιον του Οικογενειακού Δικαστηρίου.

Η απάντησή μας στο παραπεμφθέν ερώτημα είναι πως το πιο πάνω άρθρο του Νόμου δεν είναι αντισυνταγματικό για τους λόγους που εξηγήσαμε. Τα έξοδα της ενώπιόν μας διαδικασίας θα επωμιστεί ο αιτητής.

Ανώτατο Δικαστήριο (Δευτεροβάθμια Δικαιοδοσία)

*Μαρία Τουμαϊάν Χριστοδουλίδου ν.
Haroutioun Toumaïan*

Νομικό Ερώτημα 358, 3 Σεπτεμβρίου 2007

Δικαστές: Αρτεμίδης, Π., Αρτέμης, Κωνσταντινίδης, Νικολαΐδης, Νικολάου, Κρονιδής, Ηλιάδης, Κραμβής, Γαβριηλίδης, Χατζηχαμπής, Παπαδοπούλου, Φωτίου, Νικολάτος, ΔΔ.

Δικηγόρος αιτήτριας: Α. Βραχίμης

Δικηγόρος καθ' ου: Α. Ξένος

ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ. ΣΥΝΤΑΓΜΑ. ΑΝΩΤΑΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ. ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΟΜΑΔΩΝ. ΔΙΑΖΥΓΙΟ. ΔΙΑΤΡΟΦΗ. Δικαιοδοσία του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως Συνταγματικού Δικαστηρίου κατά παραπομπή από Οικογενειακά Δικαστήρια, δυνάμει του άρθρου 144.1 του Συντάγματος. Άρθρο 111 του Συντάγματος: πριν την τροποποίηση, κάθε ζήτημα εκείνων που ανήκουν στην Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και είχε σχέση με τον αρραβώνα, το γάμο, το διαζύγιο, το κύρος του γάμου, το χωρισμό από κοίτης και τραπέζης, τη συνοίκηση των συζύγων και τις οικογενειακές σχέσεις, υπαγόταν στην

αποκλειστική δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Με την τροποποίηση του άρθρου 111, η δικαιοδοσία αυτή των εκκλησιαστικών δικαστηρίων καταργήθηκε και μεταβιβάστηκε κατ' αποκλειστικότητα σε οικογενειακά δικαστήρια, με τη σύνθεση που προβλέπει η περ. α' της παρ. 2-Α του άρθρου 111 του Συντάγματος, ενώ ακολούθησε η θέσπιση του περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου. Με αυτά τα δεδομένα, η δικαιοδοσία του Οικογενειακού Δικαστηρίου των Θρησκευτικών Ομάδων περιορίζεται στην εκδίκαση αγωγών διαζυγίου, ενώ επιλαμβάνεται και παρεμπιπτούσων αιτήσεων επί αυτού του θέματος. Μετά την καταχώριση αιτήσεως διαζυγίου, το Δικαστήριο μπορεί επίσης να εξετάσει και ζήτημα παραχώρησης στον ένα σύζυγο της αποκλειστικής χρήσης ολοκλήρου ή τμήματος του ακινήτου, που χρησιμεύει ως κύρια διαμονή των διαδίκων (οικογενειακή στέγη). Για όλα τα υπόλοιπα θέματα, τα οποία δεν αναφέρονται ρητά στο Σύνταγμα όπως, η γονική μέριμνα, η διατροφή, η αναγνώριση τέκνου, η υιοθεσία και οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, δικαιοδοσία έχουν τα Οικογενειακά Δικαστήρια, που ιδρύθηκαν με τον Ν 23/1990, στον οποίο καθορίζεται και η κατά τόπον δικαιοδοσία, σε αυτά δε υπάγεται το σύνολο των υποθέσεων που αφορούν οι ως άνω διαφορές, πλην της αιτήσεως διαζυγίου. Η ρύθμιση αυτή δεν αντίκειται στο Σύνταγμα. Αντιθέτως μάλιστα, ο νομοθέτης εναρμονιζόμενος προς τις συνταγματικές επιταγές θέσπισε τον Περί Οικογενειακών Δικαστηρίων των Θρησκευτικών Ομάδων Νόμο του 1994, με αποκλειστική δικαιοδοσία προς εκδίκαση αγωγών διαζυγίου μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε θρησκευτικές ομάδες. Στη δικαιοδοσία των Οικογενειακών Δικαστηρίων του Ν. 23/1990 υπάγονται όλα τα λοιπά θέματα (γονική μέριμνα, διατροφή, αναγνώριση τέκνου, υιοθεσία, περιουσιακές σχέσεις κ.λπ.), όλων των ενδιαφερομένων, περιλαμβανομένων και εκείνων που ανήκουν σε θρησκευτική ομάδα. Πρόβλεψε δηλαδή ο νομοθέτης ειδικό δικαστήριο με ειδική σύνθεση, μόνο για τη λύση του γάμου εκείνων που ανήκουν σε θρησκευτικές ομάδες, καθώς πρόκειται για θέμα που ανάγεται αποκλειστικά σε προσωπικό θεσμό που έχει άμεση σχέση με τον τρόπο ιερολόγησης του γάμου. Τυχόν δε ασκθείσα έφεση κατ' αποφάσεως του Δικαστηρίου των Θρησκευτικών Ομάδων εκδικάζεται από το Οικογενειακό Εφετείο (Δευτεροβάθμιο Οικογενειακό Δικαστήριο), το οποίο επιλαμβάνεται και των εφέσεων κατ' αποφάσεων των Οικογενειακών Δικαστηρίων.

ΑΡΤΕΜΙΔΗΣ, Π.: Ενώπιον του Οικογενειακού Δικαστηρίου Λευκωσίας εκκρεμεί διαδικασία, η οποία αφορά σε αίτηση διατροφής εκ μέρους της αιτήτριας εναντίον του καθ' ου η αίτηση. Ο καθ' ου η αίτηση είναι μέλος της αρμενικής θρησκευτικής ομάδας, όπως ορίζεται στο άρθρο 2(3) του Συντάγματος, ενώ η αιτήτρια της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας της Κύπρου. Και οι δύο είναι κύπριοι πολίτες. Ο γάμος των διαδίκων τελέστηκε στην αρμενική εκκλησία. Η αίτηση παρουσιάστηκε ενώπιον του Προέδρου του Οικογενειακού

Δικαστηρίου Λευκωσίας στις 10.1.2007. Παραθέτουμε αυτούσιο το πρακτικό του Προέδρου που καταδεικνύει το χειρισμό της αίτησης.

Απόφαση: Θεωρώ δεσμευτική την απόφαση του Δευτεροβάθμιου Οικογενειακού Δικαστηρίου στην υπόθεση *Rose Δάμτσα v. Πέτρου Δάμτσα*, Έφεση αρ. 11/2005, που εκδόθηκε στις 21.12.2006 ως προς το θέμα της δικαιοδοσίας του παρόντος Δικαστηρίου.

Γι' αυτό και έχοντας υπ' όψη μου την πιο πάνω αυθεντία, η οποία είναι σαφής, δεν έχω άλλη επιλογή από το να θεωρήσω ότι έχω δικαιοδοσία στην προκείμενη περίπτωση με βάση το άρθρο 11(2)(ε) του περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου του 1990 (Ν 23/1990), όπως τροποποιήθηκε από τον Ν 26(1)/1998 και το άρθρο 2 του περί Σχέσεων Γονέων και Τέκνων Νόμου του 1990 (Ν 216/1990), όπως τροποποιήθηκε με τον Ν 21(1)/1998.

Μετά την πιο πάνω εξέλιξη, ο δικηγόρος του καθ' ου η αίτηση ήγειρε στις 9.2.2007 ενώπιον του Προέδρου του Οικογενειακού Δικαστηρίου Λευκωσίας συνταγματικό ερώτημα, το οποίο και ζήτησε να παραπεμφθεί στο Ανώτατο Δικαστήριο για επίλυση βάσει του άρθρου 144 του Συντάγματος. Δεν υπήρξε ένσταση στο αίτημα και ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου διατύπωσε το νομικό ερώτημα σε δύο ξεχωριστές παραγράφους. Είναι στην 1η όμως παράγραφο που περιέχεται με σαφήνεια ολόκληρο το ερώτημα. Η 2η παράγραφος, καθώς και αυτά που υποστηρικτικά καταγράφονται για την επίλυση του εγερθέντος νομικού ερωτήματος, μεταδίδουν ουσιαστικά τη σκέψη του Προέδρου του Οικογενειακού Δικαστηρίου, με την οποία προφανώς εκφράζει τη δική του απάντηση στο ερώτημα, αφήνοντας δηλαδή να νοηθεί πως οι πρόνοιες του άρθρου 3 του Περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν 26(1)/1998, προσκρούουν στις διατάξεις του άρθρου 111.3 του Συντάγματος.

Παραθέτουμε το ερώτημα:

«1. Κατά πόσο το άρθρο 11(2)(ε) του Περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου του 1990, Ν 23/1990, στην έκταση που εφαρμόζεται στην προκείμενη περίπτωση, δηλαδή περίπτωση διατροφής παιδιών που γεννήθηκαν από μέρη που τέλεσαν γάμο στην αρμένικη εκκλησία και ένα από αυτά ανήκει στην αρμένικη θρησκευτική ομάδα, αντίκειται στο άρθρο 111.3 του Συντάγματος, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν 95/1989».

Στην ενώπιόν μας διαδικασία οι δικηγόροι των ενδιαφερομένων μερών κατέθεσαν γραπτές αγορεύσεις, τις οποίες και υιοθέτησαν χωρίς περαιτέρω σχόλια. Οι γραπτές αγορεύσεις είναι ομολογουμένως διατυπωμένες με καθαρή γλώσσα και σε αυτές εκφράζεται με ευκρίνεια η θέση της κάθε πλευράς.

Όπως υπέδειξε η *Ολομέλεια* πρόσφατα στην υπόθεση *Μιχαλιά v. Μιχαλιά, Νομικό Ερώτημα 357, 1.6.2007*, η δικαιοδοσία του Ανωτάτου Δικαστηρίου βάσει του άρθρου 144.1 του Συντάγματος περιορίζεται στη διερεύνηση του συνταγματικού ζητήματος, όπως αυτό έχει παραπεμφθεί ενώπιόν του. Δεν λειτουργεί ως Εφετείο ή αναιρετικό δικα-

στήριο. Με τον περί Απονομής της Δικαιοσύνης Νόμο του 1964 το Ανώτατο Δικαστήριο και το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο συγχωνεύτηκαν σε ένα, το Ανώτατο Δικαστήριο. Οι δικαιοδοσίες όμως που απονέμονται από το Σύνταγμα στα δύο πιο πάνω Δικαστήρια παραμένουν διακριτές ανάλογα με την καθ' ύλην δικαιοδοσία που τους ορίζει το Σύνταγμα.

Το άρθρο 111 του Συντάγματος, όπως υφίσταται σήμερα μετά την τροποποίησή του με τον περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμο του 1989 (Ν 95/1989) έχει ως εξής:

111.1 Τηρουμένων των διατάξεων του Συντάγματος παν ζήτημα των ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν ή εις θρησκευτικήν ομάδα, δι' ην ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, σχέσιν έχον προς τον αρραβώνα, τον γάμον, το κύρος του γάμου, διέπεται από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπό του εκκλησιαστικού νόμου της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας ή υπό του εκκλησιαστικού νόμου εκάστης θρησκευτικής ομάδος, αναλόγως της περιπτώσεως.

Νόμος θέλει προβλέψει περί της ενώπιον Επισκόπου αποπειράς συνδιαλλαγής ή της πνευματικής λύσεως του γάμου.

2-Α. Παν ζήτημα των ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν, σχέσιν έχον προς το διαζύγιον, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις διαγιγνώσκειται υπό οικογενειακών δικαστηρίων, έκαστον των οποίων σύγκειται:

(α) Εις την περί διαζυγίου δίκην εκ τριών δικαστών, ο εις των οποίων είναι αξιωματούχος κληρικός, νομομαθής διοριζόμενος υπό της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας και προεδρεύει τούτου, οι δε έτεροι δύο επιλέγονται μεταξύ νομομαθών ανωτάτου επαγγελματικού και ηθικού επιπέδου ανηκόντων εις την ελληνικήν ορθόδοξον Εκκλησίαν και διορίζονται υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Εις ην περίπτωσιν δεν διορίζεται αξιωματούχος κληρικός ως ανωτέρω, το Ανώτατον Δικαστήριο διορίζει και τον Πρόεδρον του Δικαστηρίου.

(β) εις πάσαν άλλην δίκην εξ ενός δικαστού ως νόμος θέλει ορίσει.

Β. Το διαζύγιον χωρεί μόνον:

(α) Διά τους εις το Καταστατικόν της Αγιοτάτης Εκκλησίας της Κύπρου λόγους ως ούτοι ισχύουσιν κατά την ημερομηνίαν ψηφίσεως υπό της Βουλής των Αντιπροσώπων του περί της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος Νόμου του 1989, εφ' όσον ούτοι δεν αντίκεινται προς το Σύνταγμα·

(β) όταν αι μεταξύ των συζύγων σχέσεις έχουν κλονισθή τόσο ισχυρώς από λόγον, ο οποίος αφορά το πρόσωπον του εναγομένου ή και των δύο συζύγων, ώστε βασίμως η εξακαλούθησις της εγγάμου σχέσεως να είναι αφόρητος διά τον ενάγοντα· και

(γ) δι' οιονδήποτε έτερον λόγον ως νόμος θέλει ορίσει, αφού ακουσθώσιν αι απόψεις της ελληνικής ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου.

3. Παν ζήτημα των ανηκόντων εις θρησκευτικήν ομάδα δι' ην ισχύουσιν αι διατάξεις της τρίτης παραγράφου του άρθρου 2, σχέσιν έχον προς το διαζύγιον, τον χωρισμόν από κοίτης και τραπέζης ή την συνοίκησιν των συζύγων ή τας οικογενειακάς σχέσεις διαγιγνώσκειται υπό οικογενειακού δικαστηρίου, περί της ιδρύσεως, της

συνθέσεως και της δικαιοδοσίας του οποίου νόμος θέλει ορίσει, τηρουμένων των αναλογιών προς τα ανωτέρω.

4. Νόμος θέλει προβλέψει περί της εφέσεως κατά των αποφάσεων των οικογενειακών δικαστηρίων, περί της συνθέσεως των δικαζόντων και αποφασιζόντων επί των εφέσεων τούτων, ως και περί της δικαιοδοσίας και της εξουσίας των δευτεροβαθμίων τούτων δικαστηρίων. Νόμος συμφώνως ταις διατάξεσι της παρούσης παραγράφου δύναται να ορίση ότι το δευτεροβάθμιον δικαστήριον δύναται να απαρτίζεται εξ ενός ή πλειόνων δικαστών του Ανωτάτου δικαστηρίου, συνεδριάζόντων μόνων ή μετ' άλλου ή άλλων δικαστών της δικαστικής υπηρεσίας της Δημοκρατίας, ως ο νόμος θέλει ορίσει.

5. Ανεξαρτήτως των διατάξεων της πρώτης παραγράφου του παρόντος άρθρου εις τους ανήκοντας εις την Ελληνικήν Κοινότητα προσφέρεται η ελεύθερη επιλογή πολιτικού γάμου.

6. Ουδέν εκ των εν τη πρώτη παραγράφω του παρόντος άρθρου διαλαμβανόμενων δύναται να παρεμποδίση την εφαρμογήν των διατάξεων της πέμπτης παραγράφου του άρθρου 90 προκειμένης εκτελέσεως οιασδήποτε αποφάσεως ή διαταγής παντός εκκλησιαστικού δικαστηρίου.

Μας ενδιαφέρει για την απάντηση του παραπεμφθέντος ερωτήματος η ορθή ερμηνεία της παρ. 3 του πιο πάνω άρθρου του Συντάγματος. Ιδιαίτερα η τελευταία φράση: «... περί της ιδρύσεως, της συνθέσεως και της δικαιοδοσίας του οποίου Νόμος θέλει ορίσει, τηρουμένων των αναλογιών προς τα ανωτέρω».

Ο σκοπός του νομοθέτη, που λειτούργησε ως συνταγματικός νομοθέτης κατά την ψήφιση της τροποποίησης του άρθρου 111 του Συντάγματος, εκφράζει την πρόθεσή του μέσα από τις πρόνοιες του ισχύοντος τώρα άρθρου 111. Πριν από την τροποποίηση του πιο πάνω άρθρου, κάθε ζήτημα αυτών που ανήκουν στην ελληνική ορθόδοξη εκκλησία και είχε σχέση με τον αρραβώνα, το γάμο, το διαζύγιο, το κύρος του γάμου, το χωρισμό από κοίτης και τραπέζης ή τη συνοίκηση των συζύγων ή τις οικογενειακές σχέσεις, υπαγόταν στην αποκλειστική δικαιοδοσία των εκκλησιαστικών δικαστηρίων. Με την τροποποίηση του άρθρου 111 του Συντάγματος, που ενθέτουμε πιο πάνω, η δικαιοδοσία αυτή των εκκλησιαστικών δικαστηρίων καταργήθηκε για να μεταβιβαστεί κατ' αποκλειστικότητα σε οικογενειακά δικαστήρια, με σύνθεση όπως προβλέπεται στο (α) της παρ. 2-Α του άρθρου 111. Να σημειώσουμε πως δεν διορίστηκε ποτέ αξιωματούχος κληρικός, καθώς διαλαμβάνεται στην εν λόγω παράγραφο. Γι' αυτό και το Ανώτατο Δικαστήριο διορίζει και τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου, διαδικασία που έχει έκτοτε παγιωθεί.

Ακολούθησε η θέσπιση του περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμου του 1990, Ν 23/1990, ο οποίος προνοεί για την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 111 του Συντάγματος διατηρώντας αλώβητες τις διατάξεις του ως προς τη δίκη για διαζύγιο. Καθορίζει όμως και την καθ' ύλην και κατά τόπο αρμοδιότητα των Οικογενειακών Δικαστηρίων. Στο Τρίτο

Μέρος του Νόμου με επικεφαλίδα «Δικαιοδοσία - Δίκαιο», έχουμε τις πιο κάτω πρόνοιες:

«Μέρος Τρίτο

Δικαιοδοσία - Δίκαιο

11.-(1) Τα οικογενειακά δικαστήρια έχουν τη δικαιοδοσία και ασκούν τις εξουσίες που τους ανατίθενται δυνάμει του Άρθρου 111 του Συντάγματος, του παρόντος Νόμου και οποιουδήποτε άλλου νόμου.

(2) Χωρίς να επηρεάζεται η γενικότητα του εδαφ. (1), τα οικογενειακά δικαστήρια έχουν ειδικότερα την εξουσία να επιλαμβάνονται υποθέσεων που αφορούν:

(α) Λύση θρησκευτικού γάμου, ο οποίος τελέσθηκε κατά τα θέσμιμα της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

(β) Λύση θρησκευτικού γάμου οποιουδήποτε άλλου δόγματος, εφ' όσον η λύση τέτοιου γάμου δεν εμπίπτει στη δικαιοδοσία των οικογενειακών δικαστηρίων των θρησκευτικών ομάδων.

(γ) Λύση πολιτικού γάμου.

(δ) Θέματα οικογενειακών σχέσεων σε δικαστική διαδικασία που εγείρεται σύμφωνα με τις διατάξεις διμερών ή πολυμερών συμβάσεων, στις οποίες έχει προσχωρήσει η Κυπριακή Δημοκρατία.

(ε) Θέματα γονικής μέριμνας, διατροφής, αναγνώρισης τέκνου, υιοθεσίας, περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και οποιαδήποτε άλλη γαμική ή οικογενειακή διαφορά, εφ' όσον οι διάδικοι ή ένας από αυτούς έχουν τη διαμονή τους στη Δημοκρατία.

Νοείται ότι στην περίπτωση που υπάρχει περιουσία, σύμφωνα με την έννοια που αποδίδεται σε αυτή από το άρθρο 2 του περί Ρυθμίσεως των Περιουσιακών Σχέσεων των Συζύγων Νόμου, τότε δεν απαιτείται οιαδήποτε διαμονή στην Κύπρο των διαδίκων ή ενός από αυτούς».

Όπως υποδείξαμε πιο πάνω, όταν παραθέταμε τη διατύπωση του ερωτήματος, μας ενδιαφέρει το (ε) της παρ. 2 του πιο πάνω άρθρου. Επαναλαμβάνουμε πως η εισήγηση του δικηγόρου του καθ' ου η αίτηση είναι πως, σύμφωνα με τις πρόνοιες της παρ. 3 του Συντάγματος, η δικαιοδοσία και για θέματα διατροφής, γονικής μέριμνας, αναγνώρισης τέκνου, υιοθεσίας, περιουσιακών σχέσεων των συζύγων και οποιαδήποτε άλλη γαμική ή οικογενειακή διαφορά υπάγεται αποκλειστικά στη δικαιοδοσία των Δικαστηρίων των Θρησκευτικών Ομάδων. Επομένως, εισηγείται, δεν έχουν σε αυτά τα θέματα δικαιοδοσία τα Οικογενειακά Δικαστήρια, που ιδρύθηκαν με τον Ν 23/1990.

Η Βουλή των Αντιπροσώπων, σύμφωνα με τις πρόνοιες της παρ. 3 του άρθρου 111 του Συντάγματος, θέσπισε ειδική νομοθεσία που αφορά στην ίδρυση και δικαιοδοσία των Οικογενειακών Δικαστηρίων των Θρησκευτικών Ομάδων (ο περί Οικογενειακών Δικαστηρίων (Θρησκευτικές Ομάδες) Νόμος του 1994, 87(1)/1994, όπως τροποποιήθηκε μεταγενέστερα. Το Οικογενειακό Δικαστήριο των Θρησκευτικών Ομάδων, κατ' αναλογίαν με τα Οικογενειακά Δικαστήρια, συγκροτείται για την εκδίκαση διαζυγίων από τρεις δικαστές,

εκ των οποίων ο Πρόεδρος του και ένα από τα Μέλη του διορίζονται από το Ανώτατο Δικαστήριο, είναι δε μέλη της δικαστικής υπηρεσίας. Το τρίτο Μέλος είναι εκπρόσωπος της θρησκευτικής ομάδας, στην οποία ανήκουν οι διάδικοι, το οποίο και επιλέγεται από κατάλογο πέντε προσώπων που υποδεικνύεται από τον εκπρόσωπο της θρησκευτικής ομάδας στη Βουλή των Αντιπροσώπων και διορίζεται από το Ανώτατο Δικαστήριο. Δεν ακολουθείται η πιο πάνω διαδικασία αναφορικά με το διορισμό του εκπροσώπου της θρησκευτικής ομάδας, γι' αυτό και σύμφωνα πάλιν με τον Νόμο και κατ' αναλογία με τον περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμο 23/1990 και το τρίτο μέλος του Δικαστηρίου διορίζεται από το Ανώτατο Δικαστήριο και είναι βεβαίως μόνιμο μέλος της δικαστικής υπηρεσίας.

Οι εξουσίες του Οικογενειακού Δικαστηρίου των Θρησκευτικών Ομάδων, όπως διατυπώνονται στο Μέρος V του Νόμου περιορίζονται στην εκδίκαση αγωγών διαζυγίου, οι δε λόγοι για την έκδοση του απαριθμούνται στο Παράρτημα Α' του Νόμου. Επιπλέον, έχει δικαιοδοσία να επιλαμβάνεται παρεμπιπτούσων αιτήσεων επί αυτού του θέματος. Μετά την καταχώριση αιτήσεως διαζυγίου το Δικαστήριο μπορεί επίσης να εξετάσει και ζήτημα παραχώρησης στον ένα σύζυγο της αποκλειστικής χρήσης ολοκλήρου ή τμήματος του ακινήτου, που χρησιμεύει ως κύρια διαμονή των διαδίκων (οικογενειακή στέγη). Για όλα τα υπόλοιπα θέματα που δεν αναφέρονται ρητά στο Σύνταγμα όπως, γονική μέριμνα, διατροφή, αναγνώριση τέκνου, υιοθεσία και περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, δικαιοδοσία έχουν τα Οικογενειακά Δικαστήρια που ιδρύθηκαν με τον Νόμο 23/1990, στον οποίο καθορίζεται και η κατά τόπον δικαιοδοσία. Σε αυτά δε τα Δικαστήρια προσφεύγουν όλα τα άτομα - διάδικοι για όλες τις πιο πάνω διαφορές, πλην της αιτήσεως διαζυγίου, η δικαιοδοσία του οποίου εκτείνεται και είναι αποκλειστική μόνο για τους ανήκοντες στην ελληνική ορθόδοξη εκκλησία. Για όλα δε τα θέματα, πλην της λύσης του γάμου, η δίκη διεξάγεται ενώπιον ενός δικαστή.

Επαναλαμβάνουμε, για τρίτη φορά, πως η εισήγηση του δικηγόρου του καθ' ου η αίτηση είναι πως η πρόνοια αυτή στον Ν 23/1990 είναι αντισυνταγματική. Η δικαιοδοσία αυτή θα έπρεπε, λέγει ο συνήγορος, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρ. 3 του Συντάγματος, να αποδίδεται στο Οικογενειακό Δικαστήριο των Θρησκευτικών Ομάδων που ιδρύθηκε με τον Νόμο 87(1) του 1994, όπως τροποποιήθηκε.

Δεν συμφωνούμε με την πιο πάνω εισήγηση. Ο δικηγόρος της αιτήτριας δίδει ορθή απάντηση στην πιο πάνω θέση του συναδέλφου του. Ο νομοθέτης εφαρμόζοντας την επίμαχη πρόνοια του Συντάγματος και έχοντας βεβαίως υπ' όψη τις προθέσεις του, θέσπισε τον Περί Οικογενειακών Δικαστηρίων (Θρησκευτικές Ομάδες) Νόμο του 1994, με αποκλειστική δικαιοδοσία την εκδίκαση αγωγών για διαζύγιο μεταξύ ατόμων που ανήκουν στις θρησκευτικές ομάδες, όπως ρητά

προβλέπει το άρθρο 2(3) του Συντάγματος, κατά τον ίδιο και ανάλογο τρόπο, όπως προνοείται στον περί Οικογενειακών Δικαστηρίων Νόμο 23/1990 γι' αυτούς που ανήκουν στην ελληνική ορθόδοξη εκκλησία. Στα Οικογενειακά Δικαστήρια, που δημιουργήθηκαν με τον Ν 23/1990, όπως υποδείξαμε πιο πάνω, δόθηκε και δικαιοδοσία σε θέματα γονικής μέριμνας, διατροφής, αναγνώρισης τέκνου, υιοθεσίας, περιουσιακών σχέσεων κ.λπ. Σε αυτή τη δικαιοδοσία εμπήκουν και εκδικάζονται οι υποθέσεις όλων των ενδιαφερομένων ατόμων, περιλαμβανομένων και αυτών που ανήκουν σε Θρησκευτική Ομάδα. Πρόβλεψε δηλαδή ο νομοθέτης, σύμφωνα με το επίμαχο άρθρο του Συντάγματος, Οικογενειακό Δικαστήριο με καθ' ύλην δικαιοδοσία να εκδικάζει τις υποθέσεις αυτών που ανήκουν στις Θρησκευτικές Ομάδες και που αφορούν σε όλα τα θέματα που απαριθμούνται στο Νόμο, ενώ προνόησε για ειδικό δικαστήριο με ειδική σύνθεση για τη λύση του γάμου, όπως ρητά προβλέπει το Σύνταγμα. Θέμα που ανάγεται αποκλειστικά στον προσωπικό θεσμό που έχει άμεση σχέση με τον τρόπο ιερολόγησης του γάμου. Θα μπορούσε βέβαια ο νομοθέτης να επεκτείνει τη δικαιοδοσία των Δικαστηρίων των Θρησκευτικών Ομάδων και στην πιο πάνω ύλη, δεν είχε όμως τέτοια συνταγματική υποχρέωση. Αυτή ήταν πάντοτε η πρόθεση του νομοθέτη, όπως εκδηλώνεται στα επίμαχα νομοθετήματα, η οποία συνάδει με τις συνταγματικές διατάξεις. Να υποδείξουμε επί του προκειμένου πως έφεση από απόφαση του Δικαστηρίου Θρησκευτικών Ομάδων εκδικάζεται από το ίδιο Οικογενειακό Εφετείο που επιλαμβάνεται και των εφέσεων από τα Οικογενειακά Δικαστήρια [βλ. αντίστοιχα, άρθρα 21 και 25 των Νόμων 23/1990 και 87(1)/1994]. Να σημειώσουμε επίσης πως η ερμηνευτική μας προσέγγιση συνάδει και με τη σύγχρονη αντίληψη περί απανομής της δικαιοσύνης, η λειτουργία της οποίας βασίζεται στις αρχές της ισονομίας και ισοπολιτείας και όχι στη δημιουργία ειδικών ξεχωριστών δικαστηρίων στη βάση της φυλής ή θρησκευέματος.

Παρατηρήσεις

Η απόφαση Τουμαϊάν, η οποία αφορά στο «περιουσιακό» σκέλος (διατροφή) των σχέσεων γονέων και τέκνων, επικυρώνει τον κανόνα πως η δικαιοδοσία εκδίκασης των περιουσιακών διαφορών μεταξύ συζύγων, αλλά και των διαφορών για τη νομική θέση των τέκνων, μεταξύ προσώπων που ανήκουν σε θρησκευτική ομάδα, ανήκει στο Οικογενειακό Δικαστήριο και όχι στα ειδικά οικογενειακά δικαστήρια θρησκευτικών ομάδων του Ν 87(1)/1994.

Ο κανόνας ανάγεται στη νομοθετική παρέμβαση του 1998 (Ν 22(1)/1998, 26(1)/1998), οπότε και αφαιρέθηκε από το κείμενο του Ν 87(1)/1994 (άρθρο 2, ερμηνεία του κατά τον συγκεκριμένο νόμο όρου «Οικογενειακό Δικαστήριο») η ρητή αναφορά σε «υποθέσεις[εις] περιουσιακών σχέσεων των συζύγων», όπως και «σχέσεων γονέων και τέκνων» (αλλά και θεμάτων συγγένειας και πατρότητας) κατά τους οικείους νόμους, ως θέματα των οποίων δύναται να επιληφθεί το ειδικό δικαστήριο. Ταυτόχρονα, διατυ-

πώθηκε με μεγαλύτερη ευρύτητα (και παραπομπή στο Σύνταγμα) η πρόνοια περί δικαιοδοσίας των Οικογενειακών Δικαστηρίων του Ν 23/1990 (άρθρο 11). Η αμφισβήτηση εξακολούθησε ωστόσο μέχρι την απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως Δευτεροβάθμιου Οικογενειακού στην υπόθεση Δάμτσα ν. Δάμτσα [2006] 1 ΑΑΔ 1389, σε υπόθεση περιουσιακών σχέσεων μεταξύ των συζύγων. Η συλλογιστική της Δάμτσα (Φωτίου, Δ.), έχει ως αφηγηρία το γράμμα των σχετικών διατάξεων (αλλά και την εξ αντιδιαστολής ερμηνεία του άρθρου 21 του Ν 87(Ι)/1994¹), επικοιείται τη νομοθετική ιστορία των ισχυουσών διατάξεων και τη βούληση του νομοθέτη κατά τον χρόνο των τροποποιήσεων, υπογραμμίζει το ευρύ πεδίο που καλύπτεται υπό τον όρο «οικογενειακές σχέσεις» και περιορίζει τα ειδικά δικαστήρια σε διαφορές με «ιδιαίτερο προσωπικό χαρακτήρα». Με την Τουμαϊάν, το Δικαστήριο καλύπτει τη συνταγματική διάσταση του ζητήματος, επικυρώνοντας την νομοθετική ερμηνεία του Δευτεροβάθμιου Οικογενειακού.

Η νομολογία Δάμτσα (και Τουμαϊάν), όσον αφορά τη *ratione personae* δικαιοδοσία του Οικογενειακού Δικαστηρίου επί περιουσιακών διαφορών, έρχεται προς επίρρωση της νομολογίας που αφορά τη *ratione materiae* διάσταση (η αμφισβήτηση για τις γονικές διαφορές ήταν εξαρχής περιορισμένη). Κατά τη διατύπωση της πλειοψηφίας στην Φιλίππου ν. Φιλίππου [2003] 1 ΑΑΔ 1343, «πρόθεση του νομοθέτη ήταν να εντάξει όλες ανεξαιρέτα τις περιουσιακές διαφορές μεταξύ συζύγων σε σχέση με ιδιοκτησία, η οποία αποκτήθηκε πριν από το γάμο με την προσωπική του γάμου ή οποιαδήποτε μετά τη σύναψη του γάμου, από οποιοδήποτε από τους συζύγους, σύμφωνα με τις διατάξεις των περί Ρυθμίσεως των Περιουσιακών Σχέσεων των Συζύγων Νόμων του 1991-1999, στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Οικογενειακού Δικαστηρίου, ανεξάρτητα από το ποια είναι η βάση της αγωγής». Μολονότι η τάση της νομολογίας του Ανωτάτου υπήρξε σαφής και σταθερή, υπήρξαν μέχρι πρότινος και αντίθετες απόψεις (βλ. λ.χ. τη διιστάμενη γνώμη Πική, Π., εις Φιλίππου ν. Φιλίππου, ό.π., 1364-1369).

Με την παρούσα απόφαση, η Πλήρης Ολομέλεια επιβεβαιώνει τον μετασχηματισμό των Κυπριακών Οικογενειακών Δικαστηρίων από κοινοτικά δικαστήρια με βασική αρμοδιότητα τη λύση των γάμων Ελληνοκυπρίων σε δικαστήρια ειδικής δικαιοδοσίας με τεκμήριο αρμοδιότητας για τα θέματα των οικογενειών στην Κύπρο. Αυτό το σύγχρονο οικογενειακό δικαστήριο (*Family Court*) αντιδιαστέλλεται προς τα ειδικά δικαστήρια (*tribunals*) των θρησκευτικών ομάδων, των οποίων η αρμοδιότητα περιορίζεται στη λύση του γάμου. Για τον μελετητή του συγκριτικού δικαίου -συγκεκριμένα του Κοινοδικαίου- το σύγχρονο κυπριακό Οικογενειακό Δικαστήριο αντιδιαστέλλεται και προς τα (λαϊκά) δικαστήρια εξειδικευμένης δικαιοδοσίας, στη βάση της διάκρισης μεταξύ *court* και *tribunal*. Το Κυπριακό Οικογενειακό Δικαστήριο, όπως λ.χ. το Αυστραλιανό ομόλογό του, θα πρέπει να θεωρηθεί ως «γενικό» δικαστήριο ειδικής

δικαιοδοσίας (*superior court of limited jurisdiction*) σε αντιπαραβολή προς το «γενικό» δικαστήριο γενικής δικαιοδοσίας (δηλ. το Επαρχιακό)².

Οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων αποτελούν προνομιακό πεδίο γι' αυτό το παράδειγμα. Σε παλαιότερες εποχές, αποτέλεσαν μέρος του προσωπικού θεσμού (*personal law, statut personnel*), είναι ωστόσο άμεση η συνάφειά τους με το περιουσιακό δίκαιο (συμβατικές σχέσεις, εμπράγματα δικαιώματα, βλ. τον αγγλικό όρο *matrimonial property* αλλά και την πολυπλοκότητα των γαλλικών *régimes matrimoniaux*). Στη σύγχρονη εποχή διαπιστώνουμε μια διττή πολυπλοκότητα. Αφ' ενός, η Πολιτεία παρεμβαίνει ρυθμιστικά εντός της οικογενείας και στις σχέσεις μεταξύ των μελών της, προωθώντας λογικές δημοσίου δικαίου, απαγορεύοντας συμπεριφορές (λ.χ. ενδοοικογενειακή βία) και επιβάλλοντας οικονομικά βάρη (διατροφή, αξιώσεις συμμετοχής στην περιουσία). Αφ' ετέρου, οι νέες μορφές συμβάσεων, δικαϊκών θεσμών και μηχανισμών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων, αλλά και η δυνατότητα διασυνωριακού «*forum shopping*», περιπλέκουν τις απόπειρες των νομικών προς διευθέτηση των περιουσιακών σχέσεων. Η δικαιοδοτική διασπορά «καθ' ύλην» των περιουσιακών ζητημάτων εκ γαμικών διαφορών αντενδείκνυται. Επικουρούμενος από τον δικηγόρο, ο δικαστής καλείται να σταθμίσει περίπλοκα νομικά και κυρίως, πραγματικά (κοινωνικά, οικονομικά) δεδομένα, ενδοχομένου και πρακτώντας πέραν των στενών ορίων του αντιθετικού συστήματος. Σε κάθε περίπτωση, απαιτούνται σοβαρές νομικές γνώσεις σε όλο το φάσμα του ιδιωτικού δικαίου -γεγονός που αποκλείει τη χρήση παρέδρων δικαστών χωρίς νομικές γνώσεις.

Νικότας Χατζημιχαήλ
Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Οικογενειακό Δικαστήριο Λευκωσίας (Δικαιοδοσία περιουσιακών διαφορών)

Β.Μ. ν. Γ.Μ.

Δικαστής: Σεργίδης, ΠΟΔ
Δικηγόρος αιτητή: Α. Γαβριηλίδου.
Δικηγόρος καθ' ου: Α. Βραχίμης

ΓΑΜΟΣ. ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΖΥΓΩΝ. ΑΞΙΩΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ. ΥΠΟΛΟΠΣΜΟΣ ΑΥΞΗΣΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ. Δεν προκύπτει στην υπό κρίση υπόθεση οποιαδήποτε αύξηση της περιουσίας της καθ' ης από συνεισφορά του αιτητή, κατ' άρθρο 14 του περί Ρυθμίσεως των Περιουσιακών Σχέσεων των Συζύγων Νόμου του 1991 (Ν 232/1991), δεδομένου ότι η επίδικη κατοικία κτίστηκε επί οικοπέδου, το οποίο αγόρασε ο πατέρας της καθ' ης και η ανέγερσή της

1. Το άρθρο 21 επιτρέπει στα Οικογενειακά Δικαστήρια Θρησκευτικών Ομάδων εξουσίες σε περίπτωση διακοπής συμβίωσης - παραχώρηση αποκλειστικής χρήσης της οικογενειακής στέγης, κατανομή κινητής περιουσίας με σκοπό τις προσωπικές ανάγκες των εν διαστάσει συζύγων -που σχετίζονται άμεσα με τη δικαιοδοσία του επί της αναμενόμενης αίτησης διαζυγίου και αποτελούν προσωρινή ρύθμιση καταστάσεως και όχι τελική κρίση επί των περιουσιακών σχέσεων.

2. Στο μέλλον, ο μετασχηματισμός αυτός λογικά θα οδηγήσει και στη μεταρρύθμιση του συστήματος δικαιοδοτικού ελέγχου των Οικογενειακών Δικαστηρίων. Οι προ δύο σχεδόν δεκαετιών δικαιολογητικές βάσεις της θέσεως του κατά πλάσμα ξεχωριστού Εφετείου και της επαναφοράς του (νομικού κειμηλίου πλέον) κατά παραπομπή ελέγχου συνταγματικότητας σταδιακά εκλείπουν.